

ELS TEMPLERS AL CASTELL DE GRANYENA SEGONS UN DOCUMENT DE L'ARXIU EPISCOPAL DE VIC

per Paul FREEDMAN

Els primers anys de l'orde militar dels templers, i sobretot la història del seu paper a la península, són poc coneguts. L'orde va ésser organitzat pels volts del 1118 per aconseguir la conquesta de Terra Santa¹. Els templers assoliren una puixança a l'Europa del nord després del Concili de Troyes el 1128. Fa pocs anys que l'obra *The Templars in the Corona de Aragón*, d'A. J. Forey, ha demostrat que per a Aragó i Catalunya els templers no tenien importància abans del 1131. Els documents que semblen més antics són, segons el professor Forey, o mal llegits o falsos o procedeixen del regnat de Lluís VII de França però han estat atribuïts per equivocació al regnat del seu pare, Lluís VI².

El primer document segurament autèntic en què els templers tingueren un paper és la donació del castell de Granyena, a la comarca de la Segarra, feta pel comte Ramon Berenguer III. Es considerava la donació com un document del 1130³. El professor Forey diu que és probable que fos fet pel comte a la vigília de la seva mort el 1131, quan, per mitjà d'aquest document, va unir-se a l'orde⁴. De tota manera, no queda clar l'any en què els templers començaren de viure al castell de Granyena. Documents del 1132 i 1134 feien referència a Granyena amb la implicació que es quedés despoblat⁵. De fet, la dècada 1130-1140 veu poc interès de part de l'orde per conservar o augmentar la seva propietat a Aragó i Catalunya. Com a una germandat organitzada per lluitar contra l'Islam a Terra Santa, els templers es resistiren a actuar en un altre camp. La batalla per Terra Santa dominà, en aquells primers anys, qualsevol lluita de la reconquesta hispànica. Granyena era un castell de la

1. A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, London 1973, pp. 1-14.

2. *Ibid.*, pp. 6-9. Vegeu Peter SCHICKL, *Die Entstehung und Entwicklung des Templerordens in Katalonien und Aragon*, «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens» 28 (1975), pp. 102-103, on diu que el primer document autèntic és del 1128.

3. El document és editat a Marquis d'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple, 1119?-1150*, París 1913, núm. 33. Considera com un document del 1130 Joaquim MIRET Y SANS, *Les Cases de Templers y Hospitalers en Catalunya*, Barcelona 1910, pp. 23-24.

4. FOREY, *The Templars*, pp. 8-9.

5. *Ibid.*, pp. 16-17.

frontera, valuós només si hom el defensava. Els templers no pogueren conservar el castell per tal d'ajudar la guerra d'ultramar i llavors quedà desert uns quants anys, després del 1131.

Al final, com és ben conegut, els templers es convertiren en un orde engatjat a la reconquesta i a la vida política de Castella i de la Corona d'Aragó. Aquest engatjament era, en gran part, el resultat del testament del rei Alfons I d'Aragó, en què donà als templers i als hospitalers tot el seu reialme⁶. Després de la mort d'Alfons I el 1134, es negaren les provisions del seu testament a través d'una sèrie d'intrigues polítiques. De les intrigues en resultà la unió d'Aragó amb el comtat de Barcelona. Els ordes renunciaren a la possibilitat de demanar tota la donació impracticada, però durant el segle XII rebrien terrenys i privilegis per compensar la renúncia. Els drets sobre una gran part de la regió fronterera conduïren els templers a prestar ajuda a la conquesta contra l'Islam a la península ibèrica. Això no obstant, fins el 1143 els templers no participaren en les batalles contra al-Andalus. Segons el professor Forey, és només després del 1143 que els templers veieren el seu paper a Aragó i Catalunya com a un objecte propi, independent de Terra Santa⁷.

Malgrat tot, hi ha una indicació d'una mena d'activitat templera abans del 1143, que es pot interpretar com un interès intens en la frontera peninsular. Hem de tornar a Granyena. Un pergami de l'any 1136, procedent de l'Arxiu de la Mensa Episcopal de Vic, presenta una concessió del bisbe de Vic als templers⁸. Aquest privilegi era una resposta a una petició dels templers per tal que un capellà pogués exercir els serveis eclesiàstics en l'església que formava part del castell de Granyena. El document era conegut pel degà Joan Lluís de Moncada el segle XVII i en feia menció en el seu llibre, *Episcopologio de Vich*⁹. També el cità i en reproduí una frase el savi del segle XVIII Jaume Pasqual¹⁰. El professor Forey fa menció de Moncada, però diu que el document és perdut¹¹. El pergami fou danyat en l'incendi del 1936, però no destruït. En els darrers anys ha estat restaurat, tant com ha estat possible, i més avall oferim el que sobreviu. El text del document mostra unes indicacions d'una presència templera a Granyena, i d'una comunitat de germans. La data és escrita en dues formes: l'any de l'encaranació i l'any del regnat del rei Lluís de França. Les dues formes asseguren que la data sigui vertaderament el 1136. El pergami és escrit en l'estil característic de Vic pel prevere Pere. Hi ha la signatura autògrafa de l'arquebisbe Oleguer de Tarragona, però cap altra firma.

El castell de Granyena està situat a cinc quilòmetres al sudoest de Cervera. Formava part de la llarga extensió de la part meridional de la diòcesi medieval de Vic. En temps moderns està situat dins la diòcesi de Solsona. Des del punt de vista vigatà, Granyena era a la frontera més llunyana. Els voltants de Cervera no van ésser un camp de gran preocupació per als bisbes, car llur propietat es trobà

6. Sobre els templers i el testament d'Alfons I, vegeu SCHICKL, *Die Entstehung*, pp. 115-135.

7. FOREY, *The Templars*, pp. 23-25.

8. Arxiu de la Mensa Episcopal, Llibre de pergamins 7, núm. 16.

9. Juan Luis de MONCADA, *Episcopologio de Vich*, vol. 1, Vic 1981, pp. 437-438.

10. S. J. PASQUAL, *Sacrae antiquitatis Catalonia monumenta*, MS núm. 729 de la Biblioteca de Catalunya, a Barcelona, vol. 1, p. 361.

11. FOREY, *The Templars*, pp. 91 i 104.

generalment a la Plana de Vic. Els castells episcopals de la frontera eren més a la comarca de l'Anoia que a la Segarra. Per a la investigació de l'església de Vic, el nostre document és d'una importància només corrent. Mostra més la realitat templeira, donant el testimoni més antic de l'ocupació de Granyena per l'orde.

Ja el 1136 hi havia una església parroquial dedicada, com avui dia, a la Santa Verge. Un altre pergami de l'Arxiu de la Mensa Episcopal, un pergami que no sobrevisqué a l'incendi del 1936, però citat per Pasqual, registra una definició o renúncia feta el 1138 per un tal Guerau de Granyena i la seva muller Sança¹². Renunciaren llur possessió il·legal de l'església de Santa Maria de Granyena. La parella deixà la seva demanda i la seva ocupació injusta a favor del bisbe Ramon de Vic. Allò que els templers demanaven el 1136 era el dret de tenir un capellà propi per a l'església del castell, un capellà depenent directament del bisbe que servís els germans de Granyena. El privilegi permeté que els templers tinguessin capellans propis, alliberats de la jurisdicció parroquial, llavors alliberats també de Guerau i Sança de Granyena, els quals el 1136 encara oprimien l'església de la parròquia. Aquest capellà devia reverència al bisbe, una reverència, segons el document, formada d'una barreja «d'amor i por». Havia d'assistir als sínodes episcopals i obeir la voluntat del senyor bisbe. Altrament, era alliberat de tota demanda o jurisdicció externa. Afegit al privilegi general, el bisbe donà permís per establir un cementiri al costat de l'església per a l'enterrament dels templers i altres del veïnatge, potser una altra indicació d'un esforç contra la parròquia i el control de Guerau i Sança.

Les llacunes del text i la natura del seu contingut fan difícil de descriure definitivament les condicions d'ocupació templeira a Granyena. Sembla, almenys, que existia una comunitat permanent i una intenció de créixer i de desenvolupar-se. No és probable que poguessin establir un capellà i un cementiri sense cap presència efectiva. És possible d'interpretar el document com a un projecte només, i potser no realitzat. Més propici, les referències a una *congregatio* de germans i una vida comunal exhibeixen alguna cosa portada a terme. A diferència de les altres primeres referències a Granyena, el nostre pergami està fet sense la utilització del temps futur perfet i la seva implicació de projectes encara teòrics¹³. El document descriu, llavors, una comunitat veritable, una cosa més que una esperança pietosa.

No podem pas assegurar, doncs, que existeixi abans del 1189 una *comanda* típica, una casa comunal dels templers a Granyena. Una *comanda* o *domus* era una casa autònoma amb el seu comandant o prior propi, i el nostre document no demostra aquella mena de comunitat¹⁴. El privilegi del bisbe anava dirigit al *magister* provincial, Hug de Rigaud, i a Arnau, *nostrae terre prior* (Arnau de Bedocio). Aquests cavallers tenien la responsabilitat per a la Provença i per

12. El document era a l'Arxiu de la Mensa Episcopal, Llibre de pergamins 7, núm. 8. PASQUAL, *Sacrae antiquitatis*, ho descriu així (vol. 1, p. 361): «Restitución y definición de la Iglesia de Sta. María de Grañena hecha al Illo. Raimundo, obispo Ausonense por Geraldo de Grañena, Sancia su consorte y otros. En 3 Cal. Agosto 1138.»

13. Sobre el que significa el temps futur perfet, vegeu FOREY, *The Templars*, p. 16.

14. FOREY, *The Templars*, pp. 87-107, descriu l'organització de les *comandes*. Vegeu també MIRET Y SANS, *Les Cases*, passim.

15. SCHICKL, *Die Entstehung*, pp. 190-191.

a una part de la regió hispànica¹⁵. El document no diu res sobre un *comendor* de Granyena mateix. Hi havia, malgrat això, quelcom més significatiu a Granyena que un castell arruïnat, encara que no hi hagués potser una *comanda* madura.

El privilegi del 1136 no va ésser isolat. Sembla que el 1155 el bisbe Pere de Vic confirmà els drets eclesiàstics dels templers de Granyena lliurats pel bisbe Ramon¹⁶. La renovació del privilegi suggeriria una continuïtat d'habitació a Granyena des del 1136 fins al 1155, malgrat la falta de proves per a una *comanda* allà fins 1189. Podem dir que els templers tenien por de consolidar els seus drets a Catalunya i a Aragó abans del 1143, com diu el professor Forey, però el document de Vic sobre el castell de Granyena indica el començament d'un paper actiu ja en els anys trenta del segle XII.

APÈNDIX

11 maig 1136

Vic, Arxiu de la Mensa Episcopal, Llibre de pergamins 7, núm. 16. 11'75 x 20'60 cm. Al dors: *Dret de Iglesia* (i un número que no es pot llegir).

[U]niversis fratribus sancte mil[ic]ie T[em]pli Iheroso [imitani...] [Raimundus] Dei gratia Ausonensis episcopus salutem in Domino. Quia rectum est uerbum Domini et omnia opera eius in fide [...] verbo Domini [...] tute [...] ego [...] ecclesie episcopus una cum consensu canonicorum eiusdem sedis adquiescentes precibus militum sancte milicie [...] Iherosolimitani, Vgonis, videlicet, magistri *aliorumque fratrum* * et Arnaldi nostre terre prioris, bona intentione petentium quod ꝑcclesia sita in kastro illorum [que?] uocatur Graiana ammodo habeat clericos sin a-- [un]iuersi uiuentes et conuersis familiariter communi uictu et uestitu degentes. Quapropter in [...] libertate Spiritu Sancti statuimus et disponimus ibi sac-- [...] eiusdem religionis sine proprio uiuentem uictum et uestitum de sancte milicie communi karitate [uiu] entem et *omnia que sunt iuris ipsius ꝑcclesie possident--* [...] ibi ad seruicium Dei et ecclesie et sancte fratrum congregationis maneat sine ulla exactione [...] uel alicuius persone, salua tamen reuerentia episcopi et eiusdem sedis. Que reuerentia sit dilectio mixta timori ut sit in beniuola et sana et [in] obedientia episcopi et eiusdem sedis ut ueniat ad sinodum [...] sermones et mandata sui episcopi et eiusdem sedis et seruet illa cum deuotione et re[uerenci]e. Iterum huic petitioni satisfaciendo adicimus quod prephata ꝑcclesia habeat cimiterium in quo omnes confratres eiusdem milicie ad tumulandum deponantur siue [qui]cunque fideles. Ita quod nec illi nec isti illi ecclesie de qua parroechiani fuerint nullam alicuius iniusticie fraudem inferre possint. Siquis contra hanc [c]arta uotie et potentialiter factam ad irumpendum uenerit, agere non ualeat quod presumpserit sed saluo in omnibus iure Ausonensis sedis atque ponti[ficis] scriptura hec fitma permaneat et quisquis ille fuerit anathematis uinculo nisi respue- rit religetur et cum Iuda in locum suum mansionem accipiat et --o maneat. Acta est

16. Segons Ceferí Rocafort en el volum «Provincia de Lleyda» de la *Geografia general de Catalunya*, dirigida per Francesc Carreras Candi (Barcelona, s.d.), p. 402. Ho cita *Els castells catalans*, vol. 6, part 1, Barcelona 1979, p. 632. Ni l'un ni l'altre no diu on és aquest document.

hoc scriptura V. idus maii, anno ab incarnatione Dominica C^o. XXX°. VI°. post mille, regisque Franchorum Ludouici XX^oVIII^o.

Ollegarius, archiepiscopus.

S+m Petri presbiteri qui hoc scripsit die et anno quo supra.

*Les paraules *aliorumque fratrum* són reconstruïdes segons Pasqual, *Sacrae antiquitatis*, vol. 1, p. 361.

Paul H. FREEDMAN
1148 Fifth Avenue
NEW YORK 10028